

УДК 1:37.013.42

DOI 10.32782/NPU-VOU.2023.4(91).01

ПІСЛЯВОЄННА ПЕДАГОГІКА ДОБРА, СПРА- ВЕДЛИВОСТІ І СВОБОДИ: ПОТРЕБА ДЛЯ УКРАЇНИ, ЄВРОПИ І СВІТУ

© Андрущенко В., 2023

Віктор АНДРУЩЕНКО

доктор філософських наук,
професор,

ректор УДУ імені Михайла Драгоманова,
президент Міжнародної асоціації
ректорів педагогічних університетів Європи
<https://orcid.org/0000-0002-7997-5913>

Ключові слова: людина, освіта, вчитель, зміст освіти, добро і зло, справедливість і свобода, архітектоніка навчального процесу.

Серед напрямів реформування освіти найбільш вагомим, мабуть, є її педагогічний сегмент. Дехто, звичайно, скаже, що для перемоги найважливішими напрямами освітньої діяльності є підготовка інженерів, техніків, виробників дронів, снарядів, ракет якомога більш високої дальності... І це зрозуміло, адже перемога досягається

на полі бою, ефективною зброєю й належним вишколом бійців. Однак не менше значення має світоглядна підготовка, особливо молоді. Найважливішим складником перемоги є людина, яка володіє не тільки зброєю, але й всіма сформованими історично людськими якостями. Колосальне навантаження у цьому контексті покладається на вчителя. учителя, який, продовжуючи справу, започатковану батьками, формує, виховує найголовніше в людині – її людське обличчя, душу, духовність, цінності, власне, робить людину людиною. Фахівці, яких плекає вища професійна освіта (інженерна, медична, юридична тощо), актуалізується пізніше. Первинний же поштовх становленню особистості задає шкільна освіта, що здійснюється вчителем, педагогом, вихователем, який так само власну фахову підготовку от-

римав через навчання в тому чи іншому закладі педагогічної освіти. Саме тому модернізація освіти як такої має розпочинатись з відповідних інновацій, які вкрапляються в систему педагогічної освіти. Трансформація, вдосконалення,

модернізація педагогічної освіти, підготовка ефективного вчителя, який поведе дитину сходами змушніння, розвитку, зростання і аж до вступу у самостійний життєвий процес, є завданням державної ваги і значення.

Розробленість проблеми. Як предмет філософського та світоглядного осмислення означена проблема відома з часів античності. Мисляча еліта з давніх часів шукала відповіді на запитання про те, якою має бути освіта, здатна підготувати людину для життя в майбутньому суспільстві. Започаткований античними філософами дискурс про місце та роль в освіті таких екзистенцій, як добро і зло, справедливість і свобода, мир і суспільна злагода, супроводжує означену проблему й у наші дні. В сучасній літературі помітними і цікавими є наукові розвідки трансформації освіти задля перемоги, модернізації освіти в контексті сучасних і майбутніх соціокультурних реалій таких дослідників, як Василь Кремень, Тетяна Андрущенко, Іван Бех, Роман Вернидуб, Володимир Горбулін, Людмила Горбунова, Наталія Дем'яненко, Ірина Добронравова, Микола Киричук, Марія Култаєва, Володимир Луговий, Лариса Лук'янова, Сергій Максименко, Володимир Муляр, Микола Михальченко, Неля Ничкало, Леся Панченко, Сергій Пирожков, Петро Саух, Світлана Сисоєва, Микола Слюсаревський, Олег Топузов, низка інших вчених та педагогів.

І все ж, попри досить об'ємний обсяг літератури, дослідження означеної проблематики не можна вважати завершеними. Світ змінюється на наших очах. У ньому з'являються все нові й нові сюжети, які потребують додаткових розвідок. Нинішню ситуацію збуджує війна російської федерації проти України. Освіта у війні та в післявоєнний період, реалізація в ній національних та загальнолюдських цінностей, особливо добра, справедливості і свободи, стає тематикою, на якій зосереджуються

все нові й нові дослідницькі сили та потужності. Як зберегти ці чесноти в часи кровопролиття, розладу, протистояння, ненависті і жорстокості, як не допустити ескалації зла в майбутньому, якою має бути освіта завтрашнього дня, зокрема в Україні переможного періоду? Допоки що ці і багато інших питань залишаються без відповіді.

І це далеко не випадково. На жаль, на сьогодні педагогічний процес є розбалансованим, його супроводжує сонм негараздів, породжених низкою соціальних проблем і суперечностей. Їх інспірує насамперед війна, яку розпочав і веде проти України російський агресор. Сотні тисяч вбитих і поранених, серед яких значну частину складають діти, тисячі зруйнованих шкіл, знищене шкільне обладнання, спалені підручники, тисячі учнів та вчителів-біженців, психологічна розгубленість учасників навчально-виховного процесу – далеко неповний перелік всіх негараздів, які принесла з собою війна. Все це треба подолати, витримати й перемогти.

Здавалося б, зараз не до педагогіки. Між тим, загальновідомим є положення про те, що навчання і виховання підростаючих поколінь не можна «залишати на потім». Дітей, підлітків, молодь не можна залишати наодинці з непізнаним, незрозумілим, а тому й ворожим світом. Адже діти – наше майбутнє. І від того, якою молодь переступить поріг самостійного життя, буде залежати загальна атмосфера життєвого процесу, мир та спокій у сім'ї, державі та суспільстві, творчий запал суб'єкта соціо-культуротворення. Саме тут у висловлю і спробую обґрунтувати декілька тез щодо модернізації педагогічної освіти, які пропоную для обговорення.

Першим незамінним завданням, яке має бути реалізованим задля відродження країни і суспільства після перемоги над ворогом, є відбудова, розбудова, матеріальне та кадрове забезпечення школи. Дехто може зауважити, що на все це потрібні серйозні кошти, які не можна відволікати від Збройних Сил, відновлення промисловості, сільського господарства, відбудови житла, закладів культури. Погоджуюсь, але... Школа не повинна випасти з переліку першочергових завдань відбудовчого процесу. На її відродження мають бути мобілізовані ресурси держави, громадянського суспільства, міжнародної допомоги, бізнесу, свідомих громадян. Істина проста: батьки живуть заради дітей, а їх першим помічником і провідником у царину майбутнього є школа і вчитель. Підтримка школи, підготовка спроможного вчителя, формування інтелектуального потенціалу нації є першим і найголовнішим завданням наближення того майбутнього, про яке ми мріємо.

Якось, перебуваючи у мальовничому Кракові (Республіка Польща), милуючись його численними архітектурними шедеврами, зокрема Кафедральним собором святих Станіслава і Вацлава, я мав розмову з одним із керівників місцевої релігійної громади. «Ми дотримуємось такого принципу, – сказав він, – якщо в нас є кошти, ми будуємо школи і храми; якщо коштів немає, ми будуємо насамперед школи, адже богослужіння можна провести і там».

Мудрі слова. Мудра позиція. Зразок для наслідування державно-людського підходу до справи. Особливо для нас. Особливо в умовах війни.

Як зазначав у свій час «залізний канцлер» Німеччини Отто фон Бісмарк, «війни виграють не генерали, а вчителі і парафіяльні священники!». Підготовка інтелектуального потенціалу – розумних, зрілих, сміливих, творчих особистостей – є вкрай важливим завданням для здобуття військової перемоги, формування післявоєнного захищеного і добробутного суспільства в майбутньому.

Друга проблема вимальовується в царині реформування змісту педагогічної освіти. Дискусії з цього приводу ведуться протягом століть. І це зрозуміло, адже зміст освіти змінюється з кожним новим поворотом суспільної історії, появою принципово нових надбань науки і соціальної практики. Реальність немилосердна. Вона не стоїть на місці, а вимагає змін, особливо в умовах війни та післявоєнного стану.

Покоління ХХ століття, скажімо, виховувалось як «діти переможців над фашизмом». Нашими «героями» були пілот Гастелло, розвідниця Зоя Космодем'янська, керівник партизанського об'єднання Ковпак, піонери-герої Леонід Голиков, Марат Казей, Валя Котик та ін. І хоча дехто з сучасних аналітиків висловлює цілком справедливий сумнів у величчї героїки як і перемоги країни, яка заплатила за неї понад 20 млн життів, значна частина громадян колишнього СРСР продовжують святкувати 9 травня День Перемоги у Великій Вітчизняній війні. Ці ж покоління з тривогою і надією на мирне співіснування країн з різним соціально-політичним устроєм пережили реалії «холодної війни» й цілком переконано, з глибокою вірою й оптимістичною надією, входили в життя як «будівники комунізму». Школа виховувала нас у рожевих реаліях «розвиненого соціалізму», «розрядки» та «перебудови».

Покоління початку ХХІ століття є поколінням «розпаду СРСР», «завершення холодної війни», «незалежності України», проголошеної 24 серпня 1991 року. Суспільство охопили нові сподівання, а разом з ними – нові ілюзії та тривоги щодо добробутного життя в Європі за європейськими стандартами та цінностями. Ілюзії розвіялись з початком російської агресії в Україну. Нинішні діти є дітьми війни, якої, по-перше, ніхто не очікував, а по-друге, ніхто не може передбачити, наскільки довго вона буде, і яким стане майбутнє суспільство.

Звідси запитання: за якими стандартами, змістом і технологіями має навчати дітей нинішня школа, як вона має готува-

ти людину до самостійного життя, її вхо-дження в реальний життєвий процес як повноформатного самостійного суб'єкта історичного процесу? Відповісти на це запитання далеко непросто. Навряд чи може вона бути однозначною. І справді, залишаючи заклад освіти – школу чи виш, людина йде у світ, який багато в чому є для неї чужим, невідомим і незрозумілим. Який цей світ? Які його контури? Що в ньому є важливим, а що другорядним? Сучасна школа, на жаль, вичерпної й повноформатної відповіді на ці запитання не дає. А якщо й дає, то тільки приблизну, контурну. Адже за її межами залишається головне – хто дав колишньому «старшому брату» право на знищення народу, з яким ще недавно будував «світле майбутнє»? Звідки у нього така жорстокість, дика кров і звірине обличчя? Як захистити власний народ від агресії й чому світ не вживає ефективні засоби? А відтак, випускник не розуміє батьків, вчителів, соціум загалом, не може сформувавши переконану власну позицію й бути впевненим у собі і своєму оточенні.

Нинішній світ став не просто військовим (воєнізованим), але й смертельно загрозливим. Причина тому – ядерна зброя, погрожуючи якою «рашисти» можуть спричинити глобальну катастрофу. Світ підійшов до межі, переступивши яку, він може просто зникнути. Російська агресія вивітрила найнеймовірніші ілюзії. Загроза застосування ядерної зброї є цілком реальною. А тому першою й основною установкою нинішньої освіти має бути принцип всемірної протидії агресору. «Рашистів» треба зупинити!» – означене гасло у буквальному розумінні «бринить на вустах» людей прогресивного мислення, волі і дії. Звідси й відповідь на запитання щодо змісту шкільної (професійної і вищої) освіти: вона має навчати основним правилам і принципам життя – самовідданості й стійкості в боротьбі за перемогу, а далі – миролюбству, демократії, справедливості і свободи.

«Кожне нове покоління, – писав у свій час французький філософ-екзистенціаліст,

лауреат Нобелівської премії Альберт Камю, – входить у життя з метою змінити світ. Моє покоління зрозуміло, продовжував він, що це зробити неможливо. Однак його завдання від цього не стало меншим: воно полягає в тому, щоби не дати світові зникнути». Можливо, саме в цьому і захована відповідь на наше сокроренне запитання?

Маніпуляція ядерною кнопкою «рашистським» агресором спонукає нас до дії. Загроза зникнення світу стає цілком реальною. Її треба відсторонити. Світ, людство, цивілізацію треба зберегти! Упокорити агресора й відкрити світові нову цивілізаційну перспективу. Переконалий, саме ця парадигма й має бути основною у визначенні змісту освіти принаймні першої половини ХХІ ст.

Не менш важливою є й третя проблема, вирішення якої потребує нашої першочергової уваги. Йдеться про аксіологічну складову навчального процесу, про цінності, на яких має зростати сучасна молодь.

Облуду «компартиїної ідеології» ми, здається, вже подолали. Українське суспільство і школа поступово скидають з себе сорочку «совковості», «зросійщення», «непорушної дружби народів», керованих «старшим братом» тощо. Агресія російської федерації проти України витверезила уми значної кількості українців. Ми стаємо іншими – розумнішими, досвідченішими, самостійнішими, впевненішими в собі й у світові, який «лежить на наших плечах».

Які ж першочергові орієнтації ми маємо прийняти в післявоєнному світі і на які з них насамперед має орієнтуватися школа, освіта загалом?

Перше: майбутня освіта має вибудовуватись на аксіології безумовної самоцінності людини та її життя, безпекового і перспективного майбутнього.

Друге: вона має орієнтуватися на національні й загальнолюдські пріоритети та цінності.

Третє: освіта має виховувати людину-інтелектуала, професіонала і лідера, патріота власної держави, здатного до ро-

зуміння світу інших людей, до організації співпраці.

Четверте: освіта має навчити людину самостійному мисленню, сформувати головну життєву компетенцію – сміливості «керуватись власним розумом», приймати рішення й творчо втілювати його в систему власної і колективної діяльності.

П'яте: головними пріоритетами освіти мають стати європейські цінності миролюбства, демократії, екологічної безпеки та свободи.

Саме в такому ключі має розгортатись оновлена педагогічна освіта, покликана до формування ефективного вчителя – носія миру і справедливості, справжньої, а не

показової віри в людину і любові до неї. Досить потужний поштовх цьому процесу дає документ, розроблений і затверджений Міжнародною асоціацією ректорів педагогічних університетів Європи, під назвою «Педагогічна Конституція Європи». Він встановлює принципи узгодженої трансуніверситетської політики, регламентує педагогічну діяльність та визначає загальний механізм підготовки педагогічних кадрів. Його реалізація у більшості (а далі – у всіх) країнах європейського простору може розглядатись як генеральна лінія модернізації педагогічного процесу принаймні для першої половини XXI століття.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Андрущенко, В.** (2011). Світанок Європи. Проблема підготовки нового вчителя для об'єднаної Європи XXI століття. К.
2. **Андрущенко, В.** (2020). Педагогічна Конституція Європи. Філософський альманах. Хроніка відкладеного проекту. К.
3. **Ювал Ной Харарі.** (2019). Людина розумна. К.

REFERENCES

1. **Andrushchenko, V.** (2011). *Svitank Yevropy [Dawn of Europe]*. Problema pidhotovky novoho vchytelia dlia ob'iednanoi Yevropy KhKhI stolittia. K. [in Ukrainian]
2. **Andrushchenko, V.** (2020). *Pedahohichna Konstytutsiia Yevropy [Pedagogical Constitution of Europe]*. Filosofskiyi almanakh. Khronika vidkladenoho proektu. K. [in Ukrainian]
3. **Yuval Noi Kharari.** (2019). *Liudyna rozumna [Man is intelligent]*. K. [in Ukrainian]

Victor ANDRUSHCHENKO

POST-WAR PEDAGOGY: GOODNESS, JUSTICE AND FREEDOM AS NEEDS FOR UKRAINE, EUROPE AND THE WORLD

Abstract. *Among the areas of education reform, the pedagogical segment is the most important. In the conditions of war, ideological preparation, especially of young people, is of great importance. The most important component of victory is a person who possesses not only weapons, but also all historically formed human qualities. A colossal burden in this context rests on the teacher. A teacher who, continuing the work started by his parents, forms and educates the most important thing in a person – his human face, soul, spirituality, values, in fact, makes a person a person. Specialists who are nurtured by higher professional education (engineering, medicine, law, etc.) will be updated later.*

The primary impetus for the formation of a personality is given by school education, which is carried out by a teacher, pedagogue, educator, who also received his own professional training through studying in one or another institution of pedagogical education. That is why the modernization of education as such should begin with relevant innovations that are embedded in the system of pedagogical education. Transformation, improvement, modernization of pedagogical education, training of an effective teacher who will lead the child through the steps of maturation, development, growth and up to the entry into an independent life process, is a task of state weight and importance.

Key words: *person, education, teacher, content of education, goodness and evil, justice and freedom, architecture of the educational process.*

